

Antonije Krivokapić

Mark Šefers, Majkl Pakaluk
Razumevanje računovodstvene etike, (II izdanje),
Beograd: Službeni glasnik, 2009.

Kao profesija koja obezbeđuje uslove poverenja u modernoj tržišnoj ekonomiji, računovodstvo postavlja pred praktičare brojne etičke zahteve nužne za ispunjavanje očekivanja javnosti u svakodnevnom radu. Ocrtni kodeksima profesionalne etike, ovi zahtevi ne mogu se prosto tehnički naučiti i poštovati. Oni zahtevaju jasan cilj i motivaciju praktičara – spremnost i sposobnost za razvoj i negovanje ispravnog etičkog rasuđivanja. U izdanju *Službenog glasnika*, knjiga *Razumevanje računovodstvene etike* kroz razmatranje teorijskih postavki i praktičnih koraka koje treba preduzeti određuje etičku dimenziju i usmerava naše proučavanje računovodstva u pravcu razvoja profesionalnog etičkog rasuđivanja.

Autoři knjige, obrazovani na Harvardu, istaknuti forenzički računovođa Mark Šefers (Mark Sefers), koji je učestvovao u brojnim važnim i uspešnim istragama i krivičnim postupcima, i univerzitetski profesor Majkl Pakaluk (Michael Pakaluk), stručnjak za etiku i klasičnu filozofiju, prilikom pisanja ove knjige usvojili su pristup računovodstvenoj etici baziran na vrlinama, težeći da pomognu čitaocu–praktičaru da stekne, razvije i inkorporira profesionalne vrline kao deo jedinstvenog života obeleženog integritetom. Za njih, proučavanje računovodstva neodvojivo je od proučavanja etike (Šefers i Pakaluk, 2009: 30).

U skladu sa IFAC okvirom za edukaciju o računovodstvenoj etici, knjiga je podeljena u četiri celine, sa po dva poglavlja. Prva dva poglavlja su teoretskog karaktera, a u njima se objašnjava inherentno etički karakter računovodstvene profesije i iznose osnovne ideje i temelj za pristup

računovodstvenoj etici. U naredna dva poglavlja Šefers i Pakaluk govore o etičkoj dimenziji računovodstva kroz ispitivanje važnih skandala koji odražavaju sve značajne aspekte računovodstvene etike. Profesionalno rasuđivanje i pristup etičkim problemima istražuju se kroz deset iscrpnih studija slučaja i filozofsku raspravu o suštinskoj nedovoljnosti pravila u petom i šestom poglavlju. Konačno, u sedmom i osmom poglavlju autori na praktičan način pristupaju pitanju mogu li se etika i vrline naučiti, te pružaju uputstva i smernice za dalji etički razvoj.

Svako poglavlje obogaćeno je citatima istaknutih umova računovodstva o pristupu etičkim problemima, orijentaciji ka istini i istini koju računovodstvo pruža. Na kraju svakog poglavlja razmatraju se ilustrativni pravni predmeti kojima se stiče uvid u stvarne situacije, ponašanje ljudi, stanovište i implikacije sudskih odluka na računovodstvenu profesiju. Pisana na razumljiv i slikovit način, sa brojnim primerima, knjiga na kraju svakog poglavlja nudi pregled relevantne literature zajedno sa brojnim pitanjima, istraživačkim temama i temama za razmatranje koje usmeravaju naš dalji razvoj i kritički osvrt ka izloženoj problematici.

Prvo poglavlje započinje razmatranjem razloga usled kojih je računovodstvo inherentno etičko. Kao relativno mlada profesija, u određenoj meri lišena tradicije i kulture (str. 27) računovodstvo, uključujući i reviziju, opterećeno je strukturnim problemom. Budući da je svrha računovodstva da obezbedi pouzdane finansijske informacije potencijalnim korisnicima, koji ne pružaju direktnu nadoknadu za rad (str. 38), dolazi do neslaganja motiva, pronevera i grešaka, usled kojih društvo nameće pravila i propise kao prirodnu reakciju. Definišući pojam profesije iz više različitih aspekata, Šefers ističe da profesiju sačinjava nešto više od tehničke stručnosti i veštine (str. 44). Kao profesija koja obezbeđuje uslove poverenja u tržišnoj ekonomiji (str. 47), računovodstvo nalazi odgovarajuću podršku upravo kroz etiku.

Kada računovođe, uključujući i revizore, ne uspeju da obezbede investitorima pouzdane i relevantne informacije za njihove odluke o raspodeli kapitala, posledice snose ne samo investitori, već i svi građani koji imaju interese u pogledu uspeha ekonomskog sistema (str. 32). U obezbeđivanju uslova poverenja

u tržišnoj ekonomiji ogleda se altruistična orijentacija računovodstva (str. 49). Prema Šefersu, računovođa mora naprosto da se odrekne svojih prihoda za život pre nego da uradi nešto nečasno. Da bi ispunio očekivanja profesije, računovođa mora da bude spreman da podnese ostavku (str. 49), što je Šefers i lično imao prilike da uradi (str. 10).

Imajući u vidu posebnost računovodstva i činjenicu da nijedan sistem pravila, ma koliko bio potpun, ipak ne predstavlja istinit način za opisivanje finansijskog stanja preduzeća, Šefers ističe da se od računovođa zahteva da budu dosledno istiniti u uslovima u kojima se istinitost ne može unapred opisati ili adekvatno obuhvatiti u direktivama i pravilima (str. 53). Opredeljenje ka pronalasku istine zahteva valjano opredeljenje praktičara – dobar karakter koji mora da dolazi iznutra (str. 53). Razmatrajući razlike između odnosa sa klijentom kod revizora i advokata, Šefers ukazuje da nezavisni revizor overavanjem finansijskih izveštaja preuzima javnu odgovornost koja prevazilazi svaki poslovni odnos sa klijentom (str. 60). On ističe da se prilikom ispunjavanja ove funkcije javnog budnog čuvara, upravo u posvećenosti etičkim idealima profesije nalazi rešenje za sve eventualne probleme sa kojima se možemo susresti (str. 58).

Posmatrajući etiku kao praktičnu disciplinu čije izučavanje nema za cilj da steknemo deskriptivno znanje o etičkim sistemima ili etičkoj misli, već da postanemo etički praktičari sa visokim standardima profesionalizma i integriteta (str. 72), Šefers u drugom poglavlju izlaže teorijske osnove računovodstvene etike. U ovom duhu iznosi se pregled i kritika tradicionalnih etičkih teorija, konsekvencionalizma, deontologije i intuicionalizma, kroz upoznavanje sa njihovim osnovnim principima i specifičnim modelom etičkog rezonovanja koji iz njih proističe.

Pri tome, Šefers odbacuje pristup „metode etike“ u kojem se proučavanje etičkih teorija započinje sa neutralnog i nepristrasnog stanovišta, podvrgavanjem teorija racionalnoj kritici u nadi da će se moći odlučiti za jednu od njih na čisto racionalnoj osnovi (str. 73). On ocenjuje da nakon više od sto godina primene, ovaj pristup ne samo što nije doprineo jasnoći i opštoj saglasnosti, već podstiče i etički relativizam. Iz njega se može zaključiti da nema istine u etici, da su sva stanovišta podjednako pogrešna ili

podjednako vredna (str. 73). Posebnu brigu predstavlja i mogućnost korišćenja etike za racionalizaciju želja i već donetih odluka (str. 74). Citirajući Aristotela koji kaže: „Naš zadatak ovde nije da znamo šta je dobrota, već da postanemo dobri“, Šefers tvrdi da se proučavanju etike kao praktične nauke mora pristupiti sa već usvojenim ciljem (str. 73).

Za Šefersa, konsekvencionalizam je strašan jer se čini rigoroznim, empirijskim i naučnim, deontologija zato što se čini da ima deduktivnu strogost sličnu logičkom sistemu, dok intuicionizam izgleda neformalno i pruža malo uputstava drugačijih od onih koje pruža i sâm zdrav razum. (str. 86) Spram toga, Šefers zastupa etiku vrline, koja ima za cilj da pomogne praktičaru da postane jasan u pogledu onog što je istinski dobro i da postane inspirisan da to sledi (str. 88). Četiri kardinalne vrline koje sežu do začetaka filozofije: spekulativna i praktična mudrost, pravednost, hrabrost i gospodarenje sobom (str. 98), prenose se na vrline računovođe propisane profesionalnim računovodstvenim kodeksima.

Spekulativna mudrost temelji se na sticanju tehničkih znanja i veština, dobrom razumevanju računovodstvene teorije. Praktična mudrost ogleda se u davanju prioriteta: posvećenost prioritetu istine nad pukim izgledom ili verovatnoćom, posvećenost prioritetu principa nad pravilima i posvećenost prioritetu suštine nad formom (str. 102). Pravednost u računovodstvu predstavlja praktično i snažno poštovanje glavnih dužnosti koje važe za računovođe (str. 103), dok analogija hrabrosti obuhvata doslednost dužnoj pažnji (str. 104). Konačno gospodarenje sobom ima oblik održavanja nezavisnosti i čuvanja objektivnosti (str. 104). U nastavku knjige razmatra se uticaj ovih vrlina na ponašanje računovođa u praksi i daju korisne smernice u vezi sa njihovim daljim razvojem i negovanjem.

Treće i četvrto poglavlje imaju za cilj razvijanje osetljivosti na etičke dimenzije računovodstva kroz upoznavanje sa čuvenim računovodstvenim skandalima Enron i Worldcom. Šefers ilustruje nužnost za principima računovodstvene etike kroz ispitivanje istorijata i prirode Enron skandala, gde komplikovani sistem računovodstvenih manipulacija predstavlja propust u etici računovođa na najvišem nivou tehničke stručnosti (str. 188). Pri tome, određuje se šteta naneta pojedinačnim investitorima, stepen

računovodstvenih kriminalnih radnji, te uloga danas rasformirane revizorske kuće Arthur Andersen koja oslikava katastrofalne posledice po profesiju i investitore koje nastupaju kada se kompromituje nezavisnost i kada se može sumnjati u objektivnost (str. 117).

Na primeru Worldcom skandala ispituje se neuspeh profesionalizma i integriteta. Pozivajući nas da se zapitamo koliko se može postići kreativnim računovodstvom, Šefers živo prikazuje šta je sve pod rizikom kada računovođe ne poštuju standarde svoje profesije (str. 163). Istražujući saučesništvo internih računovođa i propuste eksternog revizora, Šefers određuje propust dužne pažnje kao propust koji proističe iz narušene nezavisnosti (str. 184). Worldcom skandal poučava nas tome kako se može izvršiti kriminalna radnja kada obični praktičari zaborave na profesionalizam i žrtvovanje ličnog interesa koje istinski profesionalizam ponekad zahteva - kada se saučesništvo u kriminalnoj radnji opravdava poštovanjem pravila (str. 189).

Deset studija slučajeva u petom poglavlju ima za cilj razvoj dobrog profesionalnog rasuđivanja. Kroz izloženo činjenično stanje, brojna pitanja i po četiri preliminarna predloga za delovanje, ove studije nas podstiču da razmišljamo kritički, da identifikujemo moguća rešenja i sagledamo njihovu etičku dimeziju (str. 195). Na kraju poglavlja nude se predlozi poželjnog načina za rešavanje svake od dilema, kao i opis kako su se slučajevi odigrali u stvarnom životu. Svaki slučaj povezan je sa specifičnim vrlinama računovođe. Njima Šefers prenosi upozoravajuću poruku koja naglašava veze između dobre etike, ograničenja izloženosti riziku i dobre poslovne prakse, usmeravajući naše razmišljanje ka odnosu između traganja za istinom, sa jedne, i nezavisnosti, objektivnosti, ličnih i sebičnih motiva, sa druge strane.

Ovo razmatranje dobrog profesionalnog rasuđivanja nastavlja se u šestom poglavlju istraživanjem sukoba između pravila i principa. Šefers obrađuje inherentne nedostatke pravila, ističući da njihovo savlađivanje nije dovoljno (str. 246), zatim da navode samo neophodne ali ne i dovoljne uslove, te da su u suštini otvorena i ne mogu uzeti u obzir sve moguće slučajeve (str. 249). Kao takva, pravila sama po sebi nisu garancija ispravnosti (str. 250). Ona zahtevaju kako tumačenje, tako i rešenost da se tumače

na pravi način, iznad razmatranja ličnog interesa, naklonosti, pogodnosti i udobnosti (str. 254).

Pravila je potrebno koristiti kao smernice za delovanje samo u vezi sa onim principima koje treba da predstavljaju (str. 256). Pri tome, smisao principa leži u internom shvatanju posvećenosti dobrima i onome što dobra nalažu (str. 261), te se nedostaci pravila otklanjaju upravo kroz interne principe i dobar karakter (str. 263). Prenoseći tekstove iz Aristotelove poznate rasprave *Nikomahova etika* u kojoj se naglašava otvorenost pravila i potreba za korišćenjem dobrog etičkog rasuđivanja (str. 267), Šefers ističe da bi kursevi etike trebalo da pomognu praktičaru u onim oblastima u kojim pravila iskazuju nedostatke – da pomognu u boljem razumevanju etičkih principa koji leže u osnovi računovodstva, te time i jačoj posvećenosti principima i posedovanju onih crta karaktera koje doprinose održavanju tih principa (str. 264).

Sedmo poglavlje posvećeno je ključnom pitanju, naime, može li računovodstvena etika da se nauči? Šefers iznosi i osporava deset razloga zbog kojih (izgleda da) se etika ne može naučiti (str. 283). On pokazuje da su ova mišljenja, iako naizgled prihvatljiva i dobro motivisana, u stvari pogrešna, te da se računovodstvena etika može podeliti na četiri komponente od kojih svaku možemo da naučimo na određeni način (str. 288). Ove komponente obuhvataju saznavanje i razumevanje računovodstvenih principa i pravila kojima se ovi principi izražavaju – idealizam, odnosno cilj ili odlučnost u stavljanju ideala računovodstvene profesije iznad sopstvenih interesa; karakter, odnosno posedovanje neophodnih vrlina i konačno, kulturu, odnosno radno mesto na kome je lako činiti ono što je moralno.

Etiku učimo kroz pravilan razvoj ovih komponenti. Za Šefersa bi pitanje „Može li etika da se nauči?“, trebalo zameniti pitanjem „Možemo li da preduzmemo efektivne korake da doprinesemo tome da su praktičari manje izloženi mogućnosti da nemoralno postupaju?“, kada se kao odgovor nameće očigledno „Da“ (str. 294). On nas poziva da donesemo određene odluke i preduzmemo konkretne korake da postojano i sa velikim integritetom promoviramo računovodstvo zasnovano na principima, te istinski profesionalizam i časni ponos (str. 295).

Stoga u osmom, poslednjem poglavlju, Šefers pruža konkretne savete kako se na ovaj način mogu poučiti etici oni koji istinski žele da rade ono što je dobro. Ovi saveti i smernice predstavljaju uputstvo za računovodstveni profesionalizam imajući u vidu dva aspekta: aspekt ličnog razvoja, odnosno načina na koji praktičar svojim pojedinačnim naporima može da održi i poveća svoju posvećenost najvišim profesionalnim standardima računovodstva (str. 300), i aspekt korporativne kulture, odnosno načina kojim praktičari zajedničkim naporima u firmi, te rukovodstvo odgovarajućim glasom sa vrha mogu da pomognu u stvaranju onih uslova koji održavaju i podstiču posvećenost računovođa najvišim profesionalnim standardima.

Savetujući studente računovodstva da se odupru pohlepi (str. 309) i posmatraju svoju profesionalnu obuku kao deo jedinstvenog života obeleženog integritetom (str. 311), a profesionalne računovođe da budu pažljivi, da se pridržavaju najviših i najstrožih standarda (str. 313) i neguju prijateljstva sa kolegama koji su posvećeni profesionalizmu (str. 316), Šefers napominje da je praktično nemoguće održati visoke standarde profesionalizma samostalno i bez odgovarajuće posvećenosti. Potrebni su saveti i smernice mentora, podrška kolega istomišljenika da se učini ispravna stvar kada je teško i, iznad svega, kultura koja usađuje navike u pogledu misli i delovanja. Navike koje jednostavno automatski isključuju kao nezamislivu i odbojnu svaku neprikladnost ili čak izgled neprikladnosti (str. 305).

Pri tome, rukovodstvo firme treba da pruži inicijativu sa vrha, da bude aktivno uključeno u program etičke obuke i da uspostavi jasne i priznate etičke kodekse koje je potrebno savesno poštovati i energično primenjivati (str. 322), sa posebnim naglaskom na odgovornost (str. 328). Za Šefersa, etiku i profesionalizam je potrebno valjano nagraditi (str. 329). Polazeći od pretpostavke da sveobuhvatni pristup računovodstvenoj etici obuhvata odgovarajuće proučavanje relevantnih kodeksa, zakona i propisa, ova knjiga pruža nam teorijske osnove i praktična usmerenja za takvo proučavanje.